

Polismyndigheten har genomfört husrannsakingar hos andra än den eftersökte utan att det fanns grund för det och brustit i dokumentationen av åtgärderna

Beslutet i korthet: Polismyndigheten genomförde husrannsakingar i två lägenheter för att söka efter en person som var misstänkt för försök till mord. Det upprättades ett protokoll över den ena husrannsakingen, men inte över den andra. I det protokoll som upprättades angavs inte syftet med åtgärden. Den tjänsteman som beslutade om husrannsakingarna lämnade i utredningen hos JO olika uppgifter om syftet med åtgärderna, både att den eftersökte skulle gripas och att han skulle hämtas till förhör. Något beslut om hämtning till förhör finns inte dokumenterat.

Att den som har beslutat om husrannsakingarna har lämnat olika uppgifter om syftet med dem ger enligt JO intrycket att det inte stod helt klart för honom vilket syfte åtgärderna hade eller de rättsliga förutsättningarna för dem. JO erinrar om att en polis som använder tvång mot någon alltid måste ha klart för sig vilket tvångsmedel som faktiskt tillämpas och vilka rättsliga förutsättningar som gäller för att ingripandet ska kunna ske. Vidare framhåller JO att en förutsättning för att en husrannsaking ska få genomföras i syfte att söka efter någon som ska gripas, och som inte är anhållen eller häktad i sin frånvaro, är att det rör sig om ett omedelbart förestående frihetsberövande som beslutas av en polis som är på platsen. JO understryker också att hämtning till förhör inte får användas som substitut för gripande och anhållande när de rättsliga förutsättningarna för de senare åtgärderna inte är uppfyllda.

Med utgångspunkten att husrannsakingarna genomfördes hemma hos andra än den eftersökte konstaterar JO att det krävdes synnerlig anledning att anta att den eftersökte befann sig i de aktuella lägenheterna. Eftersom det inte framgår att det skulle ha funnits några uppgifter om eller gjorts några iakttagelser av att den eftersökte befunnit sig på den aktuella adressen i nära anslutning till husrannsakingarna finner JO att det saknades grund för åtgärderna. JO kritiserar Polismyndigheten för att den genomförde husrannsakingarna utan att det fanns grund för dem.

JO kritiserar också Polismyndigheten för den bristande dokumentationen i ärendet.

Anmälan

I en anmälan till JO förde AA fram klagomål mot Polismyndigheten, polisregion Syd. Hon var kritisk till att tre poliser den 27 december 2017 kl. 23.45 hade genomfört en husrannsakan i hennes lägenhet utan att berätta varför de sökte igenom lägenheten. Hon var också kritisk till hur husrannsakan hade genomförts.

Utredning

JO hämtade in handlingar från Polismyndigheten. Av dessa framgick att polisen hade genomfört en husrannsakan i AA:s lägenhet men också i en lägenhet som tillhörde AA:s mor. Båda lägenheterna låg på samma adress.

Polismyndigheten (BB) yttrade sig efter att de befattningshavare som berörs av anmälan fått tillfälle att lämna upplysningar.

Polismyndigheten redovisade följande bakgrund.

På kvällen den 27 december 2017 inträffade ett försök till mord i Trelleborg. En person blev knivhuggen i bröstet och orsakades livshotande skador. På brottsplatsen fanns, förutom den skadade personen, även ett antal vittnen som pekade ut två namngivna personer som gärningsmän. Dessa personer var sedan en längre tid väl kända av de poliser som tjänstgjorde på platsen.

En av de misstänkta hade tidigare syns och påträffats av polisen i de lägenheter som omfattas av JO:s utredning i detta ärende. Den misstänkte var folkbokförd i den ena lägenheten, där hans mamma bodde, och hans syster, AA, bodde i den andra lägenheten.

CC, som var yttre befäl på plats, beslutade om husrannsakan på flera adresser. Beslutet omfattade bl.a. de nu aktuella lägenheterna för eftersökande av den gärningsman som tidigare observerats och påträffats där.

Vid avrapporteringen upprättades en promemoria, av vilken bl.a. följande framgår. Moderns namn stod på båda de aktuella lägenheterna. Ingen av de misstänkta gärningsmännen påträffades i lägenheterna. Modern till en av de misstänkta gärningsmännen berättade att denne brukade vara i en av lägenheterna.

Det upprättades ett skriftligt protokoll över husrannsakan i moderns lägenhet. På grund av ett misstag upprättades inte något protokoll över husrannsakan i AA:s lägenhet.

Polismyndigheten redovisade följande synpunkter från berörda befattningshavare.

CC ... har bl.a. uppgett följande. När han kom till platsen tog han kontakt med polispatrullen som hade tagit hand om målsäganden. Patrullen berättade att det fanns två utpekade misstänkta gärningsmän. Därefter pratade CC med övriga patruller som var i tjänst och fick förklarar för sig vilka adresser de misstänkta brukade vistas på och var de mest troligen befann sig. En av adresserna var AA:s lägenhet. CC tog beslut om husrannsakan på adressen i syfte att eftersöka de misstänkta gärningsmännen eftersom de skulle gripas misstänkta för försök till mord. Syftet var att eftersöka de misstänkta för att de skulle hämtas in till förhör. [...]

DD, polis som arbetade i Trelleborg på kvällen den 27 december 2017, har uppgett följande. Hennes arbetsuppgift var att delta i och genomföra husrannsakingar på flera adresser. Det yttre befälet hade meddelat beslut att

poliserna skulle gå in i båda lägenheterna på samma adress. Vid avrapporteringen skrev DD protokoll över verkställd husrannsakan på aktuell adress och angav då endast det ena lägenhetsnumret. Vid avrapporteringen har hon missat att komplettera med det andra lägenhetsnumret. Detta har hon i efterhand klargjort i en PM.

Polismyndigheten redovisade följande synpunkter från polisområde södra Skåne.

[– – –] Det fanns ..., bland polispersonalen på platsen, en samlad kunskap sedan tidigare om de misstänkta gärningsmännen, såsom deras modus och vilka adresser som de brukade vistas på. [...] Polisområdets uppfattning är att det var korrekt att genomföra husrannsakingar i lägenheterna på den aktuella adressen. Grunden för husrannsakan var att eftersöka de personer som skulle hämtas till förhör. Det fanns också – mot bakgrund av den samlade kunskapen – synnerliga skäl till att genomföra husrannsakan i båda lägenheterna. Polisområdet anser vidare att det yttre befälets muntliga beslut varit tydligt och att det otvivelaktigt omfattat båda lägenheterna. Det är beklagligt att det inte framgår lika tydligt av det skriftliga protokollet. Polisområdet har redan och kommer fortsättningsvis att vidta åtgärder för att undvika sådana dokumentationsbrister i fortsättningen.

Polismyndigheten redovisade följande bedömning.

Ändamålet med husrannsakingarna

CC har framfört att han beslutade om husrannsakan i syfte att eftersöka de misstänkta, eftersom de skulle gripas för mord [*rätteligen försök till mord, JO:s anm.*]. Han har samtidigt förklarat att syftet var att de misstänkta skulle hämtas in till förhör. Eftersom en polisman saknar befogenhet att i förväg fatta ett beslut om gripande som sedan ska verkställas av någon annan, utgår Polismyndigheten i den fortsatta bedömningen från att husrannsakingarna genomfördes med syftet att de misstänkta skulle hämtas in till förhör.

Fanns det ett beslut om frihetsberövande som skulle verkställas av Polismyndigheten?

Av utredningen i ärendet får anses klarlagt att det inte fanns ett beslut om frihetsberövande som skulle verkställas av Polismyndigheten. Den bild som framkommer i utredningen är att CC ... beslutade om husrannsakan i syfte att söka efter de misstänkta för att de skulle hämtas till förhör och att brottsmisstanken gällde försök till mord. Att CC hade befogenhet att fatta dessa beslut framgår av 28 kap. 4 § rättegångsbalken (RB).

Frågan om de rättsliga grunderna för åtgärden att genomföra husrannsakan

[...] Enligt Polismyndigheten finns det inte anledning att ifrågasätta att det i förevarande fall fanns en konkret misstanke mot berörda personer som gällde ett allvarligt brott och att C.H:s beslut om hämtning hade stöd i gällande rätt ...

Det som kommit fram väcker frågan huruvida de beslut som fattats avsåg husrannsakingar hos den eftersökte eller hos någon annan, vilket har betydelse eftersom det gäller olika förutsättningar för tillåtligheten för de båda fallen.

– – –

Utredningen ger ingen närmare vägledning i frågan huruvida den eftersökta personen oinskränkt disponerade de aktuella lägenheterna ... Eftersom det kan diskuteras om de aktuella husrannsakingarna ägt rum hos den sökta eller hos annan, bör prövningen enligt Polismyndigheten ske utifrån förutsättningen att det krävdes synnerlig anledning att anta att den sökta uppehöll sig där.

När det gäller frågan om det förelåg synnerlig anledning att anta att den sökta uppehöll sig i aktuella lägenheter, gör Polismyndigheten följande överväganden. Det rör sig om en bedömningsfråga som inte alltid är helt enkel att göra för en

polisman på plats, särskilt i ett fall som detta när beslut fattats under stark tidspress. Det gör också att det många gånger kan vara svårt att i efterhand ta ställning till om den slutsats som gjordes var rätt eller fel i ett visst fall. Mot denna bakgrund bör en försiktig bedömning göras vid en efterföljande granskning.

Polismyndigheten har full förståelse för att det var angeläget att söka efter den misstänkta personen givet omständigheterna. Vid ovan redovisade förutsättningar kunde dock beslut om husrannsakan i de aktuella lägenheterna endast fattas om det fanns någon faktisk omständighet som påtagligt visade att man med fog kunde förvänta sig att den sökte fanns där. Det som i första hand talar för att så var fallet är att berörda befattningshavare synes ha haft kännedom om att den misstänkte tidigare synt och påträffats av polisen där. Inget i utredningen tyder dock på att det gjorts några iakttagelser i närtid som påtagligt talade för att den eftersökte fanns i just dessa lägenheter. Husrannsakingar skedde även på andra adresser där polisen tidigare träffat på de misstänkta. I båda de aktuella lägenheterna bodde visserligen personer som tillhörde den eftersöktes familj. Den eftersökte var också folkbokförd i den ena lägenheten.

Vid en prövning i efterhand är det emellertid enligt Polismyndigheten tveksamt om dessa omständigheter tillsammans var tillräckligt konkreta för slutsatsen att det fanns synnerlig anledning att anta att den sökte uppehöll sig i aktuella lägenheter. Trots det finns det enligt myndigheten inte anledning att anmärka på den bedömning som gjordes, eftersom den kan anses ligga inom ramen för vad som är godtagbart givet att det rört sig om en utpräglad bedömningsfråga som dessutom har prövats under stark tidspress. Polismyndigheten kan därför godta den bedömning som gjordes.

Dokumentationen

Det är självklart en brist att det inte har upprättats något protokoll alls över den husrannsakan som skedde i AA:s lägenhet.

Av det protokoll som upprättats framgår inte vilka överväganden som gjordes i frågan om husrannsakan vidtogs hos den sökte eller hos annan. Det anges inte heller vilka faktiska omständigheter som talade för att den sökte uppehöll sig i den bostadslägenhet som avsågs med aktuellt beslut om husrannsakan. Det är förstås inte godtagbart. Bristerna kvarstår även efter den kompletterande promemoria som DD upprättat i anledning av att hon missat att skriva ner det ena lägenhetsnumret.

Mot angiven bakgrund finns det skäl att erinra om vikten av att den polisman som upprättar protokoll över en tvångsåtgärd vinnlägger sig om att föra in de uppgifter som krävs.

Efter att JO frågat Polismyndigheten om något beslut om hämtning till förhör hade dokumenterats i ärendet uppgav Polismyndigheten i ett kompletterande yttrande att så inte var fallet, men att det fanns ett beslut om frihetsberövande som fattats av åklagaren ca 3,5 timmar efter att husrannsakingarna genomförts. Polismyndigheten redovisade följande synpunkter från CC.

Han kunde inte själv delta vid avrapporteringen, eftersom han blev instruerad att hantera ett annat ärende som rörde misstankar om människorov. De avrapporterande polismännen fick i uppgift att dokumentera tvångsmedelsbesluten. CC hade kontakt med jourhavande förundersökningsledaren (JFUL), både vid ärendets påbörjande och i samband med att de var färdiga med ärendet på plats. JFUL skötte överlämningen av ärendet till jouråklagaren. Efteråt fick CC besked från JFUL att allt var klart.

Polismyndigheten uttalade i sitt kompletterande yttrande att det är en brist att beslutet om hämtning till förhör inte är dokumenterat och att det som kommit fram ger anledning att betona vikten av att alla beslut om tvångsmedel ska dokumenteras.

Rättslig reglering

En person som ska höras under förundersökningen får, under vissa förutsättningar, hämtas till förhöret utan föregående kallelse. Det krävs bl.a. att förundersökningen avser ett brott på vilket fängelse kan följa och det skäligen kan befaras att den som ska förhöras inte skulle följa en kallelse eller att han eller hon skulle undanröja bevis eller på annat sätt försvåra utredningen om han eller hon kallades till förhöret. (Se 23 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken, RB). Hämtning till förhör beslutas normalt av undersökningsledaren (se 6 § första stycket förundersökningskungörelsen, FUK).

För att söka efter någon som ska gripas, anhållas eller häktas eller hämtas till förhör får husrannsakan genomföras hos honom eller henne, eller hos någon annan om det finns synnerlig anledning att anta att den sökta uppehåller sig där (se 28 kap. 2 § RB).

En förutsättning för att en husrannsakan ska få genomföras för att söka efter den som ska anhållas eller häktas som misstänkt för brott är att det redan finns ett beslut om anhållande eller häktning av den misstänkte som ska verkställas. Ett sådant beslut har då fattats i den misstänktes frånvaro. Ett beslut om gripande kan dock aldrig fattas i den misstänktes frånvaro. En åklagare kan inte heller besluta om gripande utan är hänvisad till att använda sig av bestämmelserna om anhållande om han eller hon vill fatta beslut om att frihetsberöva någon som inte är närvarande. I motsats till vad som gäller i fråga om tvångsmedlen anhållande och häktning anses att uttrycket ”ska gripas” i 28 kap. 2 § rättegångsbalken syftar på ett förestående beslut om frihetsberövande som fattas av en polis. Det kan därför finnas laglig grund för att genomföra en husrannsakan t.ex. i den situationen att en person som får gripas och som med anledning av detta förföljs av en polis, försvinner in i en lägenhet. (Se JO 1993/94 s. 66, dnr 3533-1991, och JO 2001/02 s. 113, dnr 354-2000.)

Det ska föras protokoll över en husrannsakan där bl.a. skälen för åtgärden och syftet med den anges (se 28 kap. 9 § RB). Det är av stor vikt från rättssäkerhets- och kontrollsynpunkt att beslut om tvångsmedel dokumenteras klart och noggrant. Av protokollet ska det bl.a. tydligt framgå vilka brottsmisstankar som föranlett husrannsakan och vilka omständigheter som legat till grund för beslutet (se t.ex. JO 2009/10 s. 72, dnr 1516-2007). Det är också viktigt att dokumentationen görs i så nära anslutning till husrannsakan som möjligt (se JO 2017/18 s. 282, dnr 263-2016).

Vad som ska antecknas i ett förundersökningsprotokoll framgår av 20 § förundersökningskungörelsen.

Bedömning

Utgångspunkter för granskningen

JO:s granskning har avsett den rättsliga grunden för att genomföra husrannsakingar i de lägenheter som är aktuella i ärendet. Jag går därför inte in på frågan om hur husrannsakingarna genomfördes.

De rättsliga förutsättningarna för att genomföra husrannsakingarna *Vilket var syftet med husrannsakingarna?*

Av protokollet över husrannsakan i den misstänktes mors lägenhet framgår att syftet med åtgärden var att söka efter en person som var misstänkt för försök till mord. Det närmare syftet med åtgärden, dvs. om personen i fråga skulle gripas, anhållas, häktas eller hämtas till förhör, anges däremot inte i protokollet och inte heller i senare upprättade promemorior. Beträffande den husrannsakan som genomfördes i AA:s lägenhet upprättades inte något protokoll alls.

I den utredning som Polismyndigheten har gjort med anledning av JO:s remiss har CC, som beslutade om husrannsakingarna, lämnat olika uppgifter om syftet med dem. Han har uppgett både att den misstänkte skulle gripas och att han skulle hämtas till förhör. Att det skulle vara fråga om att verkställa ett beslut om hämtning till förhör är en uppgift som lämnats först sedan JO inlett en utredning i ärendet. Av utredningen framgår att det inte finns något beslut om hämtning till förhör dokumenterat i ärendet.

Polismyndigheten har i sitt yttrande till JO utgått från att husrannsakingarna gjordes i syfte att hämta den misstänkte till förhör. Mot den bakgrund som redovisats ovan finns det dock anledning att ifrågasätta om det verkligen var så. Det förhållandet att CC har lämnat olika uppgifter om syftet med husrannsakingarna ger intrycket att det inte stod helt klart för honom vilket syfte åtgärderna hade eller vilket rättsligt stöd som fanns för dem. Jag anser mig emellertid inte fullt ut ha underlag för att kunna ha någon annan utgångspunkt än Polismyndigheten, nämligen att syftet med husrannsakingarna var att verkställa ett beslut om hämtning till förhör. Jag vill dock erinra om att en polis som använder tvång mot någon alltid måste ha klart för sig vilket tvångsmedel det är som faktiskt tillämpas och vilka rättsliga förutsättningar som gäller för att ingripandet ska kunna ske.

Med anledning av de oklarheter som finns angående syftet med husrannsakingarna finns det skäl att framhålla följande. Som redovisats ovan är en förutsättning för att en husrannsakan ska få genomföras i syfte att söka efter någon som ska gripas att det rör sig om ett omedelbart förestående frihetsberövande som beslutas av en polis som är på platsen. Grund för husrannsakan kan finnas t.ex. i den situationen att en person som får gripas och som med anledning av detta förföljs av en polis, försvinner in i en lägenhet. Av utredningen i ärendet framgår att det inte var fråga om en sådan situation. Det hade därmed inte funnits rättsliga förutsättningar att genomföra en husrannsakan i syfte att söka efter den misstänkte för att gripa honom.

I detta sammanhang finns det också anledning att understryka att hämtning till förhör inte får användas som substitut för gripande och anhållande när de rättsliga förutsättningarna för de senare åtgärderna inte är uppfyllda (se JO 2015/16 s. 107, dnr 4761-2013). När det finns konkreta misstankar om att en viss person gjort sig skyldig till ett så allvarligt brott som försök till mord bör en åklagare i ett så tidigt skede som möjligt ta över ansvaret för förundersökningen. Om det finns förutsättningar kan åklagaren besluta om att anhålla den misstänkte och polisen har då möjlighet att genomföra husrannsakan i syfte att verkställa anhållandebeslutet.

För att kunna bedöma de rättsliga förutsättningarna för de aktuella husrannsakingarna måste jag, med utgångspunkten att de genomfördes i syfte att hämta den misstänkte till förhör, ta ställning till om det fanns grund för beslutet att hämta honom. Det förhållandet att beslutet om hämtning till förhör inte har dokumenterats försvårar möjligheten att göra en sådan bedömning. Av handlingarna i ärendet framgår dock att den misstänkte var utpekad av vittnen som en av två misstänkta för försök till mord och att han hade flytt från brottsplatsen. Vid dessa förhållanden saknas det anledning för mig att ifrågasätta beslutet om hämtning till förhör utan föregående kallelse. Därmed kan jag också konstatera att det i och för sig fanns rättsliga förutsättningar för att genomföra en husrannsakan för att söka efter den misstänkte och verkställa beslutet om hämtning.

Fanns det förutsättningar för husrannsakingar hos AA och hos den misstänktes mor?

Frågan är då om det fanns förutsättningar att genomföra husrannsakingar i de aktuella lägenheterna. Polismyndigheten har i sitt yttrande utgått från att båda husrannsakingarna genomfördes hemma hos någon annan än den misstänkte. Bortsett från en uppgift i utredningen att den misstänkte var folkbokförd i en av lägenheterna har det inte kommit fram någon konkret omständighet som tyder på att han faktiskt var bosatt i någon av dem. Inte heller i den här delen har jag anledning att ha någon annan utgångspunkt än Polismyndigheten.

För att en husrannsakan ska få genomföras hos någon annan än den som man söker efter krävs det att det finns synnerlig anledning att anta att den eftersökte uppehåller sig där. JO har tidigare uttalat att kravet på ”synnerlig anledning” innebär att det ska finnas någon faktisk omständighet som påtagligt visar att man med fog kan förvänta sig att den eftersökte finns där husrannsakan genomförs (se JO 1985/86 s. 123, dnr 1280-1984, och JO 2001/02 s. 113, dnr 354-2000). Ofta ligger uppgifter från någon som själv nyligen har iakttagit personen på platsen, eller polisens iakttagelser vid spaning, till grund för bedömningen att den eftersökte finns där (se Gunnel Lindberg, Straffprocessuella tvångsmedel, fjärde uppl., s. 653).

Polismyndigheten har i sitt yttrande uppgett att polisen i det aktuella fallet hade kännedom om att den eftersökte tidigare uppehållit sig och påträffats på den

aktuella adressen. Det framgår emellertid inte att det skulle ha funnits några uppgifter om eller gjorts några iakttagelser av att han befunnit sig där i nära anslutning till att husrannsakingarna genomfördes. Mot denna bakgrund fanns det enligt min mening inte någon konkret omständighet som pekade på att den misstänkte skulle befinna sig i någon av lägenheterna vid tidpunkten för husrannsakingarna och då saknades det alltså grund för dem.

Polismyndigheten kan inte undgå kritik för att man genomförde de aktuella husrannsakingarna utan att det fanns grund för det.

Dokumentation

Som framgått ovan har något beslut om hämtning till förhör inte dokumenterats i ärendet. Beslut om hämtning är en sådan åtgärd under förundersökningen som ska dokumenteras enligt 20 § FUK. Samtliga omständigheter som legat till grund för beslutet ska anges. (Se JO:s inspektion av Åklagarmyndigheten, åklagarkammaren i Sundsvall, den 4–6 april 2017, dnr 1595-2017.) Det förtjänar att påpekas att beslutet om hämtning till förhör i det här fallet dessutom låg till grund för ett beslut om ytterligare tvångsåtgärder, nämligen husrannsakingarna.

I ett protokoll över en husrannsakan ska enligt 28 kap. 9 § första stycket RB bl.a. skälen för åtgärden och syftet med den anges. Protokollet över husrannsakan hos den misstänktes mor saknar uppgift om det närmare syftet med åtgärden. Vidare saknas uppgift om att det genomfördes en husrannsakan även i AA:s lägenhet och vilka omständigheter som gjorde att polisen förväntade sig att hitta den misstänkte där eller hos den misstänktes mor.

Dokumentationen brister alltså i flera viktiga avseenden och detta har försvårat min bedömning av ärendet. Det finns därför anledning för mig att framhålla att det är ett grundläggande krav ur rättssäkerhets- och kontrollsynpunkt att beslut, åtgärder och händelser av betydelse dokumenteras i enlighet med de bestämmelser som gäller. Det är oacceptabelt att omständigheter som läggs till grund för en tvångsåtgärd preciseras först sedan JO inlett en utredning. Det gäller särskilt vid en så ingripande åtgärd som en husrannsakan i en bostad. (Se JO 2018/19 s. 415, dnr 7330-2016.) I detta sammanhang finns det anledning att också framhålla att den som beslutar om en tvångsåtgärd nog måste förvissa sig om att den som tilldelas ansvaret att dokumentera vidtagna åtgärder har uppfattat detta (se JO 2019/20 s. 306, dnr 7687-2016). Polismyndigheten ska kritiseras även för den bristfälliga dokumentationen.

Ärendet avslutas.